

VZDĚLÁVÁNÍ DOSPĚLÝCH V RŮZNÝCH FÁZÍCH ŽIVOTNÍHO CYKLU

Milada Rabušicová, Lenka Hloušková

ÚPV FF MU, Brno

Úvod

Vzdělávání dospělých jako specifická oblast vzdělávání¹ vystupuje v posledních letech do popředí především v souvislosti se změnami a reformami vzdělávacích systémů, jejichž cílem by měl být v nejjobecnějším vyjádření osobní rozvoj jednotlivce a sociální soudržnost a hospodářský rozvoj společnosti. Předmětem změn a reformy vzdělávacích systémů jsou jak systémy počátečního vzdělávání, tak by jimi měly být i systémy vzdělávání dospělých. Dnes už je totiž jasné, že pro jejich propojenost a vzájemný vztah je nelze reformovat odděleně, neboť vzdělávání dospělých nahrazuje, doplňuje, rozšiřuje, inovuje, mění či obohacuje počáteční vzdělávání.

Mnohá mezinárodní srovnání (zejména zprávy OECD) však ukázala, že jsou to právě systémy vzdělávání dospělých, které v procesu celoživotního učení neodpovídají současným požadavkům na propojování sféry vzdělávání v kontextu hospodářských, ekonomických a sociálních trendů vývoje společnosti. Obecně řečeno, proces celoživotního učení je tvořen dvěma stranami jedné mince. Na jedné straně je to kvalita a fungování vzdělávacího systému, který cestou formálního vzdělávání poskytuje vědomosti a dovednosti v širokém základu, na straně druhé je to vzdělávání dospělých, respektive další vzdělávání těch, kteří již formální vzdělávací systém opustili. Má-li Česká republika, či kterákoli jiná vyspělá země, skutečně směřovat k propojenému a současně otevřenému systému, jenž poskytuje odpovídající podmínky pro rozvoj lidských zdrojů po všechny životní cykly a pro spolehlivý život ve společnosti znalostí, potom to znamená důkladnou analýzu a z ní vyplývající změny (reformy) obou stran „mince“ (kontinua) celoživotního učení.

Při snahách o teoretické zakotvení výzkumného projektu, který v našem příspěvku chceme představit, jsme vyšli ze dvou teoretických konceptů, jež výrazně zasahují do koncepce a realizace systému vzdělávání dospělých. Prvním z nich je koncept společnosti vědění a druhým je koncept celoživotního učení.

¹ Vzdělávání dospělých zahrnuje „veškeré vzdělávací aktivity realizované jako řádné školské vzdělávání, jako další vzdělávání i vzdělávání seniorů“ (Palán, 2002, s. 237).

Širší kontexty vzdělávání dospělých

Koncept společnosti vědění předkládá představu společnosti založenou na rozvoji lidských zdrojů, na rozvoji lidského potenciálu a na tom, že člověk je subjektem jednání. K činnosti a jednání člověka uschopňuje jeho vědění. Vědění „obsahuje kognitivní schopnosti, učení, kulturní vzorce, porozumění, či jedním slovem člověka“ (Rodrigues, 2002 podle Veselý, 2004, s. 436). Vědění ve společnosti vědění nezaručuje pouze úspěch a moc (viz Daniel Bell), ale uschopňuje člověka k činnosti, která, pokud je ekonomicky zhodnocena, přináší výnos z vědění. Navíc na vědění jsou dnes závislé všechny funkční oblasti společnosti (vědění se netýká pouze vědeckého systému, ale i hospodářského, právního, zdravotního, apod.) a zároveň všechny funkční systémy vytvářejí a využívají vědění pro svou reprodukci.

Koncept celoživotního učení staví do centra pozornosti procesy učení a deklaruje, že příležitosti k učení – dostupné v průběhu celého života, založené na široké základně a určené všem jednotlivcům, jsou významným atributem současné společnosti. V tomto konceptu tedy zaznamenáváme přesun od vzdělávání k učení se. Nejde však o učení, které je vnímáno jako jeden z produktů vzdělávání, ale o uvědomovaný a reflektovaný proces, který probíhá v celé šíři, rozmanitosti a průběhu celého lidského života. Jde o všechny učební aktivity, které rozvíjejí znalosti, dovednosti a kompetence z hlediska osobního, občanského a sociálního rozvoje a uplatnitelnosti jedince na trhu práce (European report, 2002). Učební aktivity nemají pouze instrumentální charakter osobního a společenského růstu, ale mají i charakter hodnoty lidského života. Tím se koncept celoživotního učení propojuje s konceptem kvality života.

Vztah konceptu celoživotního učení a společnosti vědění ke vzdělávací politice

Vzdělávání dospělých vnímáme jako klíčovou oblast vzdělávacího systému, která na úrovni sociální politiky státu spojuje vzdělávací politiku, politiku zaměstnanosti, politiku sociálního zabezpečení a rozvoje lidských zdrojů. Koncept celoživotního učení tedy není pouze nevyhnutelným předpokladem zaměstnanosti a celoživotní zaměstnatelnosti s jejich ekonomickými dopady, ale procesy učení výrazně zasahují do produkce vědění, rozšiřování vědění, aplikace vědění a managementu vědění tj. do sociálního fungování společnosti. Ve svém souhrnu konkrétních činností a opatření by měla vzdělávací politika, jak známo, vést k pozitivním společenským efektům stejně jako k pozitivním efektům na jednotlivce, a to v ohledech sociálních a ekonomických.

Výzkumný projekt „Vzdělávání dospělých v různých fázích životního cyklu: priority, příležitosti a možnosti rozvoje

Koncepční rozhodování na úrovni každého státu musí být podloženo kvantitativními i kvalitativními ukazateli průběžného monitorování vzdělávání dospělých, což v případě České republiky chybí. Funkčnost systému vzdělávání dospělých je v konceptu celoživotního učení postavena na vyrovnání nabídky a poptávky vzdělávacích a kvalifikačních nabídek. Mechanismem vyrovnávání nabídky a poptávky jsou vzdělávací, kvalifikační a učební potřeby. Domníváme se, že vzdělávání dospělých v ČR nenaplnuje vzdělávací potřeby dospělých, je poddimenzováno ve významných parametrech ve srovnání se situací v zemích Evropské unie a nefunguje jako systém.

K zahájení změny v oblasti vzdělávání dospělých by měl přispět i aktuálně zahájený pětiletý výzkumný projekt podpořený Ministerstvem práce a sociálních věcí, který řeší Ústav pedagogických věd, Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně (hlavní řešitelka: Milada Rabušicová).

Cíl projektu

Cílem projektu je **(1)** zmapovat vzdělávací potřeby dospělé populace v ČR, a to diferencovaným způsobem pro dominantní životní role v jednotlivých fázích životního cyklu. Dále s těmito zjištěními **(2)** konfrontovat stávající vzdělávací možnosti v dimenzích formálního, neformálního vzdělávání a implicitní možnosti informálního vzdělávání u nás a pojmenovat oblasti, v nichž se „vzdělávací nabídka“ kryje se „vzdělávací poptávkou“ a oblasti, v nichž tomu tak není. Na základě této konfrontace a dalších zjištění týkajících se případných překážek vzdělávání dospělých potom **(3)** navrhnout možné přístupy, postupy a řešení, jimiž by bylo možno podporovat větší a smysluplnější zapojení naší dospělé populace v procesu celoživotního učení, a to na všech úrovních vzdělávacího systému. Tyto návrhy **(4)** zasadit do rámce politiky státu a dalších relevantních subjektů pro vytváření vzdělávací nabídky v zájmu kultivace prostředí pro vzdělávací příležitosti dospělé populace. Poznání o české situaci potom **(5)** zhodnotit v souvislosti s poznáním situace v jiných zemích Evropské unie, v nichž je na formální i neformální vzdělávání dospělých tradičně kladen velký důraz (např. Dánsko, Skandinávské země – lidové akademie, Velká Británie – otevřená univerzita, Německo, Francie – distanční vzdělávání apod.)

Je známým faktem, že zapojení dospělé populace v ČR do programů vzdělávání dospělých v různých sférách není příliš rozšířené. Důvodem může být celá řada faktorů. Na straně potenciálních účastníků to může být malý zájem či nedostatečná motivace, na straně

poskytovatelů to může být nejasná koncepce, nepřesné zaměření na cílovou skupinu či obecně nedostatečná nabídka, v obecné rovině to může být nedostatečná regionální dostupnost, finanční bariéry či neatraktivita tohoto druhu činností pro samotné poskytovatele. Naším dalším záměrem je tedy (6) zjistit, jaké konkrétní bariéry ve vztahu k jednotlivým cílovým skupinám dospělých v ČR existují a pokusit se navrhnout možná opatření, jež by mohla přispět k většímu zapojení dospělé populace do programů celoživotního vzdělávání.

Očekávané výsledky projektu

Domníváme se, že za pomoci našich zjištění budeme moci přinést zainteresované veřejnosti a decizní sféře zprávu o stavu vzdělávání dospělých v České republice, o nabídce i poptávce v této oblasti a v obecné rovině tak přispět k odpovědi na otázku, jak se vlastně u nás fakticky realizuje koncept celoživotního učení, tedy ta jeho část, která je zaměřena na dospělou populaci, jež je tradičně z tohoto hlediska populací opomíjenou.

Získané výsledky budou moci být podkladem pro vytváření strategií rozvoje institucí celoživotního vzdělávání a podpory jejich snah o zlepšování vzdělávací nabídky pro dospělé na všech úrovních systému. Kromě toho budou moci být využity pro další zkoumání vzdělávání dospělých a možností jeho rozvoje, mohou posloužit i pro účely mezinárodní komparace, ale také mohou být velmi užitečné pro rozhodovací sféru na všech základních úrovních: centrální, regionální a místní.

Socioekonomické přínosy výsledků řešení projektu není možné dost dobře odhadnout, ale vycházíme-li ze známých skutečností o návratnosti investic do lidských zdrojů, potom mohou být obrovské.

Literatura:

Celoživotní učení pro všechny. 1997 Praha:

International Handbook of Lifelong Learning. 2001 Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publisher

Memorandum o celoživotním učení. 2000 Praha: MŠMT

Palán, Zdeněk. 2002. Lidské zdroje. Výkladový slovník. Praha: Academia. ISBN 80-200-0950-7. 280 s.

Pavlík, Oldřich; Chaloupka, Luboš; Kohout, Karel. 1997. *Vzdělávání dospělých. Výtah z dokumentů a publikací*. Praha: ÚIV. ISBN neuvedeno, 111 s.

Veselý, Arnošt. 2004. Společnost vědění jako teoretický koncept. In: *Sociologický časopis*. ISSN 0038-0288. Roč. 40, č.4, s. 433 – 446

Tuijnman, Albert, C. 1996. *International Encyclopedia of Adult Education and Training*. Pergamon